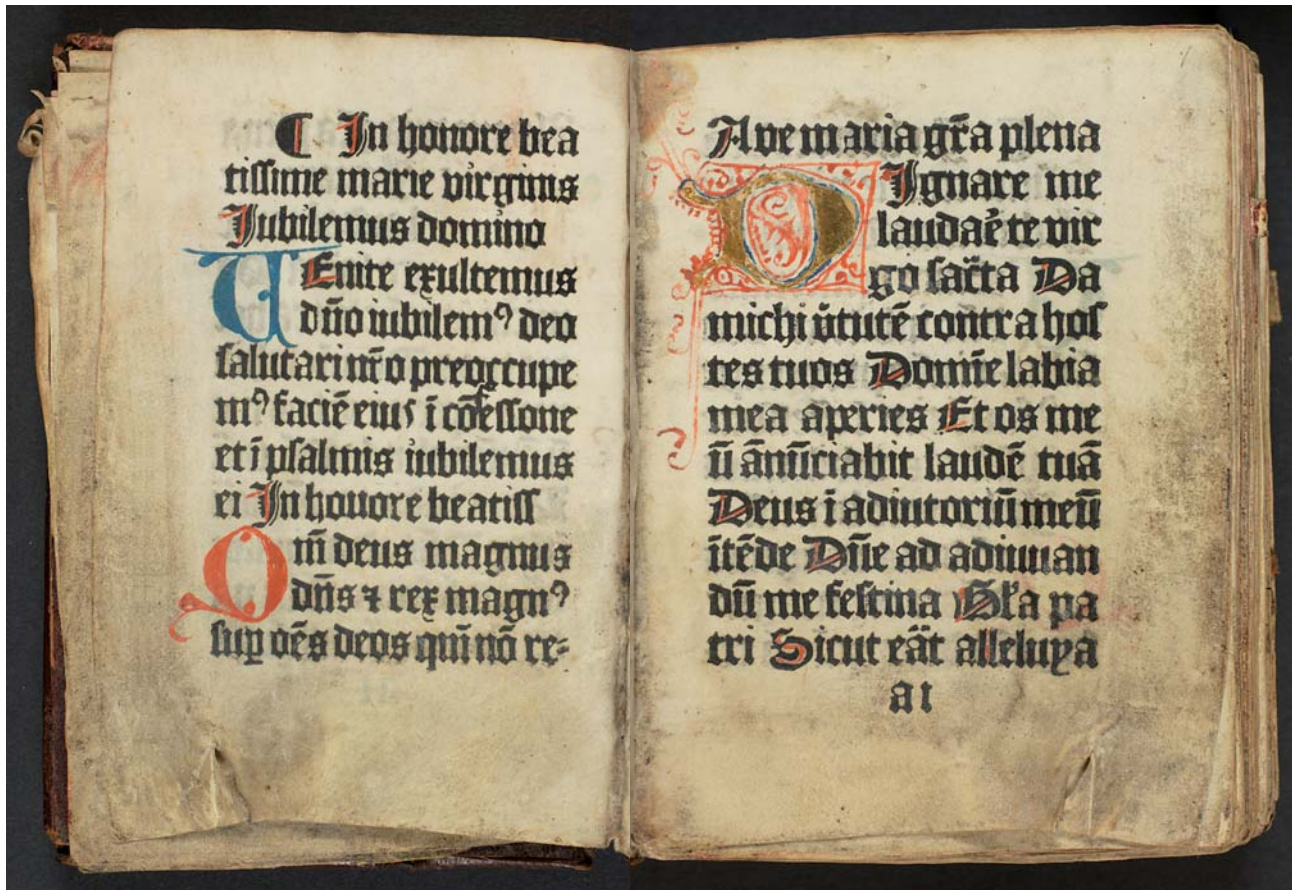

Skara stiftshistoriska sällskap

Medlemsblad 2008:1

Vår Frus Tider

1495 trycktes i Vadstena klostertryckeri en liten tidebok som innehåller Vår Frus Tider. En liten anteckning på en sida anger: *Ora de domina ecclesie linckopencis Et carensis...* (Tideböner om (Vår) Fru enligt kyrkorna i Linköpings och Skara stift).

Att dessa båda stift har haft en gemensam tidebok för Vår Frus Tider har sannolikt att göra med biskopen Brynolf Gerlaksson vilken hade goda kontakter med Vadstena. Tidsmässigt stämmer också detta.

Klostertryckeriet var endast igång under sex månader innan det förstördes av en brand. Klostret hade betalat en ansevärd summa pengar för tryckeriutrustningen. I Vadstenadiariet berättas följande:

Vidare, natten närmast efter sankt Calixtus' dag uppstod en kraftig eldsvåda i den nya sjukstugan, omkring klockan ett. Allt som förvarades i detta hus, och därjämte tak och mellanväggar, förtärdes och förvandlades till aska av elden. Vid detta tillfälle uppbrändes bland annat en tunna fylld med sju band av vår moders, heliga Birgittas Revelationer; tunnan hade en Lübeckborgare låtit deponera här för försäljningen av dessa böcker. Vi-

dare brann här också olika maskiner för boktryckning, som installerats ordentligt och redan använts under ett halvår. Det var en tryckpress med tennbokstäver för liten och stor stil, som hitforslats för dyra pengar och med mycket besvär osv.

Bokstavstyperna hade införskaffats från Bartholomaeus Ghotan som bl. a. 1492 hade tryckt *Vita Brynolphi*, Den helige biskop Brynolfs av Skara levnad och hans kanonisationsprocess.

Endast ett exemplar av *Horae de Domina...* finns kvar, idag tryggt förvarad i Uppsala universitetsbibliotek.

Arbetet med en utgåva av denna bokliga ädelsten har pågått under flera år. På senare tid har även Linköpings stiftshistoriska sällskap anslutit sig och boken utges nu i samarbete med detta sällskap. Utgåvan innehåller faksimiltryck, latinsk transkription, svensk översättning samt uppsatser kring bönboken.

Om allt går bra kommer bönboken att föreligga klar under april månad. Reda nu kan Du förvissa Dig om ett exemplar genom att anmäla Ditt intresse.

Mystiker i Fägre

I det förra medlemsbladet berättade Lennart Franck om den märklige prästen Johannes Sköldberg och dennes kategorisering av prästerna i Skara stift. En sådan kategori utgjordes av "di store", bland annat "L. i Mariestad, B. i Tunhem" och "T. i Fägre".

Skulle jag göra en motsvarande indelning hamnade nog T. i Fägre i en klass alldeles för sig själv, långt över Fredrik Landahl i Mariestad och Johan Blomqvist i Västra Tunhem.

Denne T. är naturligtvis kyrkoherden teol. dr. John Ternstedt (1844-1938). Det är i år 70 år sedan han dog i Fägre, där han verkat som kyrkoherde ända sedan 1885, alltså i över 50 år.

John Ternstedt tillhör det fåtal präster som har en genomtänkt teologisk syn och kan presentera den på ett lika originellt som sammanhängande och klart sätt. Teologiska tankar från många håll förenas hos honom till en helgjuten åskådning som söker sin like i Skara stifts historia. Men det var inte bara i sin lära som Ternstedt framstod som genuin. För honom var lära och liv ett. Han var min mors konfirmationslärare och jag kunde på hennes sätt att tala om honom känna något av den andliga kraft han ägde. När man läser vad han skrivit undgår man inte att märka den djupa övertygelsens stränga allvar.

Ternstedt tillhörde under en tid i sitt liv den krets av präster som samlades någon gång i månaden i Stockholm för studier och som efter en av dess medlemmar, hovpredikanten C. H Bergman (1828-1909), brukar gå under beteckningen bergmankretsen. Det innebar att han stiftade bekantskap med den kvietistiska (andligt passiva) mystiktraditionen vars främsta företrädare var de franska katolikerna Madame Guyon och ärkebiskop Fénelon. Teosofen Jacob Boehme var en annan tänkare som stod högt i kurs i denna krets.

Religionsfilosofiskt hade Ternstedt funnit sin lärare i den katolske tänkaren Franz von Baader. Ternstedt strävar inte bara efter en innerlig tro utan också efter en genomtänkt tro. Men det är först genom omvändelsen som människan blir i stånd att intellektuellt fatta trons sanningar, enligt principen *Credo*

ut intelligam (jag tror för att kunna förstå).

Ternstedt var också hemmastadd i Søren Kierkegaards skrifter, även om han var främmande för dennes fideistiska syn. Kierkegaards kritik av den officiella kristendomen delade han emellertid i mångt och mycket, den kritik som den danske filosofen lät komma till drastiskt uttryck i *Øjeblikket*.

Till skillnad från en del andra präster under sin samtid i Skara stift var Ternstedt inte schartauan. Istället var han anhängare till tübingenprofessorn Johann Tobias Beck för vilken enkelt uttryckt bibelordet betydde mer än bekännelseskriterierna. Ternstedt skrev själv kommentarer till många av bibelns böcker som ett led i de bibelstudier han bedrev i sina församlingar. Några av dem lät han publicera: kommentarerna till romarbrevet, jakobsbrevet och uppenbarelseboken.

Ternstedt delade dock schartauanernas höga uppskattning av lagen och stod sida vid sida med dem i kampen mot antinomismen (ringaktning av moralens betydelse). Detta gjorde att Ternstedt liksom sin vän, professorn och akademiledamoten Waldemar Rudin, avlägsnade sig från den nyevangeliska väckelsen. I sin ungdom hade Rudin engagerat Ternstedt som lärare vid Johannelund, som då låg i Stockholm.

Teologiskt skiljer sig Ternstedts *ordo salutis* (nådens ordning) från den schartauanska framför allt genom att han inte gör någon distinktion mellan rättfärdiggörelsen och pånyttfödelsen. I rättfärdiggörelsen förklaras inte endast människan rättfärdig utan görs också rättfärdig, det vill säga förvandlas. Därmed sammanhänger också Ternstedts mycket höga uppfattning av Jakobs brev och av Jakob själv som den store psykologen i Nya testamentet. Ternstedt hade således inte mycket till övers för den kvasilutherdom som tenderar att bortse från pånyttfödelsens betydelse. Han förhöll sig naturligt nog kritisk till vissa sidor hos Martin Luther.

Det finns en del till synes överraskande drag i Ternstedts teologi, som kanske beror just på hans bibeltrohet, vilken ändå inte blir fundamentalistisk. Så omfattar han till exempel milenarismen (läran om tusenårsriket) liksom en variant av den så kallade apokatastasisläran, det vill säga tron på att alla till sist blir frälsta. Han tror också på förbönen för de döda liksom på de dödas förbön för de levande.

Det fanns också en stark social ådra hos Ternstedt. Han var bland annat initiativtagare till det som skulle bli Skaraborgs läns sjukhem i Skövde. Detta är ett drag som man finner hos många mystiker och jag känner mig benägen att räkna John Ternstedt till deras skara.

Karl-Erik Tysk

John Ternstedt: Några anteckningar om mitt liv, 95s pris 100:-

Grattis och välkommen!

Vårt sällskaps 500:de medlem blev domkyrkokomministern Elinor Johansson från Skara som blev medlem i december månad. Vi säger ett stort grattis och överlämnar en bokgåva. Tills dags dato är vi fler än 530 medlemmar. En fantastisk utveckling vilket visar att många är intresserade av vårt sällskaps verksamhet.

Vad kan vi få veta om Osmund?

Utgrävningarna i Varnhem har bekräftat vad vi redan visste: att kristnandet av Västergötland sträckte sig över lång tid. Också från västgötabygderna företog man långa resor och kom i kontakt med andra kulturer i öster, väster och söder flera hundra år före år 1000. Organisationsfasen kom senare, och då kan vi betrakta tiden kring år 1000 som en vändpunkt. En stiftsorganisation började växa fram.

Enligt den av Hilding Johansson bearbetade biskopslängden för Skara stift möter oss ett tomrum efter de två första biskoparna, Thurgot och Gotskalk, delvis orsakat av att benediktinbrodern Gotskalk aldrig kom till Skara, även om han för övrigt är känd. Adam av Bremen nämner därefter Adalvard d.ä., men då är vi framme vid 1060-talet. Var någon tilldelad ansvaret under mellantiden?

Hilding Johansson fyller tomrummet med Sigfrid d.y., c:a 1030 – c:a 1050 och låter därefter en Osmund ta vid under 1050-talet. Vad vet vi om denne Osmund? Adam av Bremen nämner honom som en biskop som gått sina egna vägar och är mycket kritisk gentemot honom och säger ingenting om att han skulle ha varit i Skara. Osmund ska ha sökt sig till sveakungen Emund och uppehållit sig hos honom och medverkat till att kungen avvisade en av ärkebiskopen i Bremen utsänd delegation.

Man har funnit tre lösa trådar, och frågan är om de låter sig sammantvinnas. En tråd leder österut, till Polen och eventuellt det polska ärkebiskopsdömet Gnesen. Adam kallar nämligen Osmund "huvudlös", "*acephalus*". Han skulle ha blivit biskopsvigd i "Polanien" och därmed ha ställt sig utanför ärkebiskopens av Bremen överhöghet och kritiseras därför av Adam.

Har han då på sina vägar kommit till Skara?

Den andra tråden finner vi i den äldre Västgötalagens biskopslängd, som talar om Asmund:

"Den tredje var biskop Asmund. Han fattade först stav och stol i Skara. Och åt honom skänktes bostad på allmänningen förutom prebende på Mildshed. I Skara ligger han." Kan detta vara Osmund?

Den tredje tråden leder till Ely. I katedralen finns en inskription på en kapellvägg: "Osmundus e Suedia, obiit Anno Domini MLXVII" ("död 1067"). Till Ely hör en klosterkrönika, *Liber Eliensis*. I denna står det att Osmund kom "de Suetheda regione", vilket har tolkats som Sverige och sedan lett till inskriptionen "e Suedia". Enligt Ely-traditionen har Osmund varit biskop i Sverige.

Finns det någon möjlighet att komma längre än så? Forskaren dr Janet Fairweather i Cambridge har översatt *Liber Eliensis* och mer än andra forskat om Osmund. Hon har nu åtagit sig att för Stiftshistoriska sällskapet skriva om Osmund, där hon sammanfattar den tillgängliga kunskapen om denne mystiske biskop som kanske under sitt brokiga liv också hann med att utöva episkopat i Skara stift.

Lars-Göran Lönnemark

Stagnelius och Fredsberg

Man kan verkligen fråga sig om skalden Erik Johan Stagnelius hade någon anknytning till Fredsberg, men det finns faktiskt en sådan. Stagnelius var född 1793 i Gärdslösa, där fadern Magnus Stagnelius var kyrkoherde, från 1807 biskop i Kalmar.

Docent Göran Hägg har nyligen skrivit en biografi med titeln *I världsfurstens harem* om skalden som ju var en förgrundsgestalt bland romantikens författare i början av 1800-talet. Vid sidan av Atterbom är han den mest kände. Enligt Hägg är Stagnelius väl värd att läsas även idag. Under några år i mitten av 1810-talet var Stagnelius kanslist på Kungl. Ecklesiastikexpeditionen i Stockholm. Tjänsten hade han fått genom sin gynnare, gustavianen Nils von Rosenstein. Stagnelius fick då expediera handlingar av de mest skiftande slag. Ett av ärendena rörde en "nådeårsbegäran" från Johanna Lampa, änka efter kyrkoherde i Fredsberg, Pehr Lampa. Hon var sin tur dotter till Lampas företrädare Sven Wilskman. Pehr Lampa hade avlidit den 1 juli 1815 och av de två sönerna var en omyndig, Seth född 1800. Johanna Lampa begär nu en "nådeårslön", och att hänsyn borde tagas både till henne och hennes omyndige son. Ansökan är ställd till dåvarande kungen Carl XIII. Det var Kungl. Maj: t som skulle avgöra sådana ärenden.

Ansökningen tillstyrktes av domkapitlet i Skara i en skrivelse med biskopen Thure Weidman och övriga domkapitelsledamöter som undertecknare. Johanna Lampas brev är avfattat på den tidens sirliga gammalsvenska. Brevet är ställt till "Stormäktigste Allernådigste Konung"! Inledningen är så underdånig som tänkas kan och fortsättningen går i samma stil:

"Inför Eders Kongl Majjts Thron, vågar jag i djupaste underdånighet framkomma med bönfällan om et Tilöknings Nådar efter min Saligen Afladne Man Kongl Hofprädikanten och Kyrkoherden Magister Pehr Lampa uti Fredsberg i Skara stift." Hon hänvisar sedan till makens förjänster och till det stora behov som nu föreligger för att kunna ge utbildning till sonen Seth.

Brevet avslutas "Med underdånigste förhoppning om Nådig bönhörelse får uti djupaste undersätlig vördnad Näden at framhärda Eder Kongl Majjt:s Allernådigste Tjenarinna

Johanna Lampa född Wilskman”.

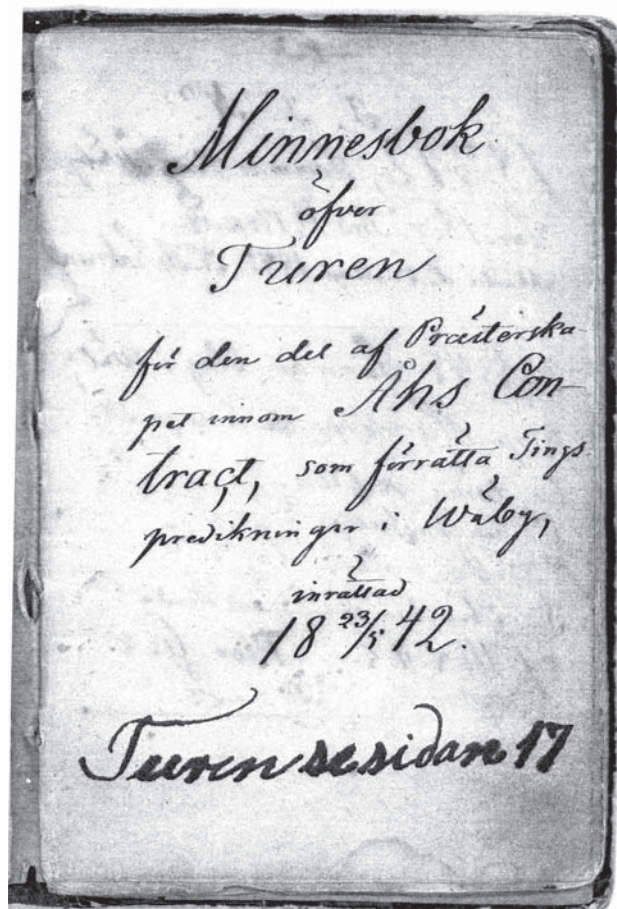
Det kungliga beslutet blev att Johanna Lampa beviljades ett nådår. Beslutet kom den 29 november 1815 och är undertecknat av kungen och kontrasignerat av von Rosenstein. Sedan var det kanslisten Stagnelius sak att se till att beslutet skickades till Johanna Lampa och till Skara domkapitel. På så sätt fick skalden Erik Johan Stagnelius ett finger med i denna handläggning, och hans namnteckning finns med i diariet från ecklesiastikexpeditionen.

Makarna Lampas grav finns på Fredsbergs kyrkogård. Sonen Seth blev enligt Warholms herdaminne länsbokhållare i Stockholms län. Stagnelius tid som kanslist i Stockholm varade bara några år. Han levde sedan som bohem i Stockholm och dog redan 1823. Han har sin grav på Maria kyrkogård i Stockholm.

Handlingarna i detta ärende finns på Riksarkivet i Stockholm.

Nils Hjertén

Vad en återfunnen bok kan berätta

Medföljande ”minnesbok” har av någon anledning stannat i min fars ”gömmor”, förklarar kyrkoherde Sune Melin på gammalt vykort som åtföljde en liten bok, som han från Ulricehamn skickade till mig i Södra Ving sommaren 1994. Han ansåg att anteckningarna i det lilla häftet kunde vara ”intressant historia för Dig liksom för Hällstad”. I boken fanns nämligen dokumentation om vilka präster som svarade för tingspredikan vid häradsrätten i Ås härad åren 1842-1919. Tinget hölls då i Väby i Hällstads socken.

”Det är Din tur nästa gång” kan väl Rudolf Claësson, komminister i dåvarande Rångedala pastorat, tänkas ha sagt till sin kollega Samuel Melin, 2:e komminister i samma pastorat, när han lämnade ifrån sig boken efter att ha predikat i Väby den 16 januari 1919. Det var så det stod i den turordning som hade tillämpats i åttio år. Förmodligen tänkte Claësson inte alls på att han var den siste i en lång kedja av präster i Ås kontrakt som skulle förrätta denna tjänst vid tingsstället i Väby. Samuel Melin kom aldrig i tillfälle att predika där, eftersom man fortsättnings-

vis skulle hålla häradsstinget i det för ändamålet nyuppförda tingshuset i Borås. ”Minnesboken” hade tjänat ut, och så blev den liggande hos Samuel Melin. Det var säkert mycket annat som pockade på hans uppmärksamhet och omtanke. Bland annat var han i färd med att lämna sin rätt avlägset belägna gamla kaplansbostad Farstorp i Tärby socken, till förmån för den nyuppförda Varnums prästgård, där för övrigt sonen Sune föddes 1920.

Underbart nog blev ”minnesboken” kvar i gömmorna under åtskilliga flyttningar, tills den åter kom fram i ljuset efter drygt sjuttio år. Den representerar på sitt sätt ”intressant historia”, förhållanden som en gång hörde till det självklara men som numera fallit i glömska. Tingspredikan är inte längre påbjuden, och tingsförhandlingarna hålls längre bort från allmänheten än förr i tiden.

På titelsidan står att det är en ”Minnesbok öfver Turen för den del av Prästerskapet inom Åhs Contract, som förrätta Tingspredikningar i Wäby, inrättad 18 23/5 42”.

Initiativet till att inrätta minnesboken togs på sommartingen i maj månad 1842 av N. Th. Lokrantz, som då bodde på komministerbostället Mada i Toarp av Rångedala pastorat. Han var född i Hassle 1794 och prästvigd 1918. Han innehade komministraturen i Toarp från 1838 till sin död 1873. Enkel och flärdfri i sitt sätt var han en skicklig latinare och uppträdde som opponent vid prästmötet 1847. ”Blott en gång sökte han bort från Toarp och var sedermera, då det misslyckades, mycket glad över att han fått stanna å sitt Mada, som han höll mycket kärt” skriver C. O. Friberg Skara stifts herdaminne 1850-1930. Boken som Lokrantz påbörjat kom dock inte att cirkulera bland prästerna de första åren, utan nästa notering är även den av Lokrantz. Den 2 maj 1845 inledde han det årets sommarting med att predika över ämnet ”Huruledes de heliga skola döma verlden”. Lokrantz återkommer som predikant redan vid 1846 års sommarting, då ”För Pastors Räkning” som han skriver, och han är sedan på plats vid sommartingen 1848, 1850 och så sent som 1870. Man tycker sig känna igen hans piktur även från den 4 maj 1852 och den 2 maj 1854, då ”Com. i Mada” predikade, och likaså från den 5 maj 1857. Vid sommartingen 1868 fullgjorde han dock inte denna uppgift, utan då ”predikade Kom. i Mada gen C. H. Biel”, en handling från Rångedala som vid detta tillfälle ännu var student; han prästvigdes 1870.

Av bokens titelsida framgår att bara en del av kontraktets präster hade skyldighet att predika vid häradsstinget. Ås härad var nämligen inte det enda som ingick i Ås stora kontrakt. Där ingick även Vedens och Gäsene härader. Tre av kontraktets pas-

torat hade med häradstinget i Väby att göra, nämligen ”Wing, Rångedala och Hellstad”, som det heter i den tingspredikatur som skulle gälla från och med år 1873. I Södra Ving, som man snart skulle säga, liksom i Hällstad fanns kyrkoherde och komminister, medan det vidsträckta Rångedala pastorat hade två komministrar.

Att Väby blev tingsställe berodde på att här låg en gästgivargård vid stora landsvägen mellan Jönköping och Göteborg. I Väby hölls även marknad, vilket var traktens stora begivenhet. När det drog ihop till ting i Väby för ett århundrade sedan, höll folk uppsikt längs vägen för att få se häradshövding Odencrantz' landå förspänd med stiliga hästar fara förbi. Så har jag hört ett dåtida ögonvittne berätta. Gästgivargårdens huvudbyggnad finns ännu kvar, och ett minne från tingsepoken i Väby är en flygelbyggnad med solida stenväggar och ett gallerförsatt fönster, där man kunde inhysa en anklagad brottsling inför rättegången. Det kan väl ha sitt intresse att påminna om att mitt emot gästgivargården på andra sidan landsvägen ligger den lanthandel som figurerade i filmen Änglagård.

Vid hösttinget 1848, som inleddes den 20 september, hölls predikan av den egna församlingens kyrkoherde Adolf Landahl, av den kända prästslakten från Bredared. Han inledde med Sakarjas profetiska maning om att inte svära falska eder och hämtade en likartad maning från Predikarens bok, vilket utnynnade i predikoämnet ”Edens vigt”. Ett år tidigare hade rätten också blivit påmind om ”1:o Domareeden 2:o Vittneseden 3:o Värjemålseden” av pastoratets komminister Adolf Ryman. Predikotexterna är ofta valda från Gamla testamentet, och predikanten väljer gärna att påminna om det allvarliga i att stå inför rätta och att vikten i att döma rättfärdigt. Man kunde

även pejla människohjärtats djup, som Adolf Landahl vid hösttinget 1846, då han predikade om ”Det onda samvetet” i tiden och evigheten. År 1858 valde han att tala om ”Huru Christna förlåta”, och hans komminister Adolf Ryman hade året förut valt ämnet ”Den oförsonlige eller kifsamme”.

Från 1860-talet är det sällsynt att predikanten antecknar sitt ämne och textval. Man får bara en kalenderuppgift om när tingspredikan hölls och om vem som svarade för den. Från och med år 1873, då tingspredikaturen upprättas, nöjer man sig att hålla predikan vid årets vinterting som börjar i januari månad.

En anteckning i minnesboken som faller ur ramen ges av komministern i Hällstads pastorat Johannes Sköldberg (porträtterad av L Franck i medlemsblad 2007:4). Det var hans uppgift att hålla tingspredikan i januari 1900, ett par veckor efter sekelskiftet. Detta föranledde honom att ta en hel sida av boken i anspråk för följande: ”År 1900. Efter en kort tacksägelse till den Högste för hans oändliga och stora välgärningar med vårt folk under det gångna århundradet och bön, att han för alltid ville vara vårt folks hjälpare i allt, samt särskildt dess värn bundsförvandt och försvarare mot lömska och uppenbara utrikes fiender, hölls i Väby af undertecknad nedanstående dag tingspredikan öfver Gal. 6:7,8. Möne den 15 januari 1900. J. Sköldberg komminister Hellstad.”

Böcker kan, liksom människor, ha sina öden. Så kan en liten minnesbok om tingspredikningar ha sin historia att berätta, även om den bara belyser en tid av cirka åttio år och har en enda häradsrätt i blickpunkten.

Lennart Nordquist

Välkommen till årsmöte i Varnhem 7 april 2008

I år är årsmötet kombinerat med ett seminarium kring Jesper Swedberg.

9.30	Andakt klosterkyrkan Markus Hagberg	14.30-15.00	Eftermiddagsfika
10.00-10.45	Föredrag I Kyrkoherde Karl-Erik Tysk ”Tron utan gärningar är död – en central tanke i Jesper Swedbergs teologi”	15.00-16.00	Föredrag III Professor Eva Haettner Aurelius ”Jesper Swedbergs Levnadsbeskrivning som självbiografi”
10.45-11.15	Förmiddagsfika	Anmälan om förtäring senast 3 april till:	
11.15-12.15	Föredrag II Fil. D:r Lars Holm Jesper Swedbergs ”Swensk Ordabok”	Margareta Jansson, tel 0511-13746 e-post: margareta_jansson@bredband.net	
12.15-13.30	Lunch	Lennart Nordquist, tel 033-102925 e-post: bockasjo5b@telia.com	
13.30-14.30	Årsmöte	Kostnad för kaffe och lunch c:a 150:-	

Ett västgötskt himmelsbrev

I sin på samma gång upplysande och roande bok *Fynd och fusk. Falsarier och mystifikationer omkring Jesus* (2006), berör docenten Per Beskow ett spännande fält i den kristna undervegetationen, nämligen de så kallade ”himmelsbreven”.

Inte alltför sällan kan man läsa rubriker om nya sensationella textfynd som påstås avslöja hittills okända sidor av Jesus och/eller den tidiga kyrkan. Fyndens uttolkare tycks vidare implicera att kyrkan är rädd för sanningen och undanhåller väsentlig information som skulle hota både påstådda patriarkala strukturer och den kyrkliga hierarkins (läs: negativa) inflytande över människor. Det är ju exempelvis en sådan typ av konspirationsteori som bär upp Dan Browns absoluta lågvattenmärke *Da Vinci-koden*. Fyndet brukar inom kort visa sig vara just falsarier, men då är ofta redan skadan skedd, enär tillrättsläggandet, dementin, aldrig får tillnärmelsevis lika stora rubriker som det tidigare ”avslöjandet”. Det nya, det mystiska, den stora upptäckten, kittlar, och just däri ligger grunden för alla dessa falsarier.

Alla falsarier har dock inte haft syftet att sprida lögnaktiga påståenden eller undergräva kyrkan och den kristna trons sanningar. I vissa fall har syftet varit det direkt motsatta. Det falska har inte i första hand bestått i innehållet utan i avsändaren och det påstådda ursprunget. Ett exempel på sådana – vågar man säga ”positiva”? – falsarier är de så kallade himmelsbreven.

Beskow behandlar dessa under rubriken ”Flygblad från himlen”, och det är precis vad de gör anspråk på att vara. Brevet uppträder i ett flertal olika världsdelar, och på ett stort antal språk. Genomgående är att brevets innehåll påstås utgöra ett budskap direkt från Fadern eller Kristus, ibland påstås de också ha varit handskrivna av just dessa.

I Sverige är alla himmelsbrev av typen ”söndagsbrev”, vilket betyder att de inskräper vikten av att man håller vilodagen helig, men de varnar därutöver för andra exempel på omoral. Ofta rör det sig om handskrifter, där originalet kommer sänkt från himlen genom en ängels bistånd, men där brevet inte kan fångas in utan måste skrivas av. Det äldsta svenska himmelsbrevet är tryckt 1574. Inställningen till dessa budskap har från kyrkans sida skiftat. Ibland åtalades den som spred och/eller tryckte breven, i andra fall, kunde biskopar själva trycka och sprida.

Den uppenbara förfalskningen ligger alltså i första hand i den påstådda avsändaren. Huruvida de brev som är framkomna inom den kristna kontexten däremot *innehållsligt* kan sägas vara falsarier är svårare att besvara. Det är naturligtvis ett problem att någon påstås ha sagt något som vederbörande inte har sagt, åtminstone inte i det sammanhang som brevets tillkomst utgör. Samtidigt skulle det som påstås mycket väl kunna ha sagts inom en kristen förkunnelse. När det gäller budet om vilodagens helgande och de straff som följer om så inte sker, så var ju det ett budskap som exempelvis Skarbiskopen Jesper Swedberg ständigt återkom till och som tilläts utgöra förklaringsgrund för än den ena än den andra motgången.

I olika sorters kristider, präglade av exempelvis sjukdom eller missväxt, hade breven ett enkelt budskap. Det som hade

hänt framställdes som ett straff från Gud, och än värre skulle det komma att bli om inte människorna omvände sig. Så är fallet med det västgötska himmelsbrev som i avskrift återfinns nedan. Det trycktes i Vänersborg 1834, under en koleraepidemi, av boktryckaren J. Quist. (Originalbrevet återfinns idag i Hovkanslersämbetets arkiv, vol. 80, vid Riksarkivet.) Denne Quist dömdes senare för ”spridande av vränga framställningar”. Ofta hade de olika brev som trycktes i en ungefärlig samtid en gemensam förlaga, i relation till vilket ofta lokala avvikelser kunde förekomma. Vårt Vänersborgsbrev hade en förlaga i ett Kristianstadsbrev vilket i sin tur utgick från ett Stockholmsbrev, och en snarlik variant uppträdde också i Göteborg. Ursprungligen kom dock brevet, enligt titelbladet, från Tyskland. (Om himmelsbreven i relation till tryckfriheten, se: Harry Lenhammar, *Religion och tryckfrihet i Sverige 1809-1840*, Uppsala 1974. Vänersborgsbrevet är behandlat på s. 234f.)

Innehållet i det här uppmärksammade himmelsbrevet från Vänersborg framställer, som framgår nedan, mycket av det typiska för denna falsariegenre.

Himmels = Bref,
det är
Ord
af den store Mästaren,
till Menigheterne att undwika trenne hotande
We:
Krig, Pest, Hungersnöd,
med mera;
eller
Jesu egen uppmuntran till en snar omvändelse från synden, af hwad namn den wara må.
Till tryck, på en christlig wäns begäran, befordradt.
Öfwersatt från Tyskan;
med några anmärkningar, jemte hänwisingar till tidens tecken.

Sofwande, Syndsäkra Werld!

Till människornas efterrättelse är ett rop till bot och bättring: O menniska wänd om, wänd om och begråt dina synder, och omwänd dig nu i tiden! Förty om icke Änkor och faderlösas Barn hade warit med deras böner och gråtande, så hade Herren icke låtit rägn ej heller gröda kommit på jorden uti fem års tid.¹ Omwänden eder, jag Sjelf Jesus Christus hafwer skrifwit detta bref med min egen hand och förmanar eder till bättring.² Wänder om till min himmelske Fader och beder om edra synder förlåtelse, si, så skall här blifwa en sådan wälsignelse och gröda på jorden, att I skolen fröjda eder, och Barnen uti moderlifwet skola springa för glädje skull. Om människorna wilja omwända sig till mig Herren, så skal en, som är hundra år gammal, synas wara ung, och om han wore femtio år gammal, så skall han synas wara årsgammal. I Högfärdige menniskor, omwänder edra högfärdiga kläder med sminkande ansikten och pudrade hår, samt med edra tåfsar och med edert swär-

jande och banande emot hwarannan. I högfärdige! I blygens icke wid att göra det ondt är; och I äkta Makar, som gören så illa och samwtslöst emot hwarannan, at den ena önskar den andra alla olycka till kropp, lif och själ, omwänder eder; ty Änglarna i himmelen ropa och gråta we, we, we³ öfwer eder, I äkta Folk! och eder som skolen wara förtrolige wänner. Jag Jesus Christus hafwer detta med min egen hand skrifwit, och will at alla menniskor skola ärfwa Saligheten och tro på mig; Den som detta bref hafwer och hos sig bär, och låter det läsa hwart han kommer, så är han wälsignad; men den som det intet tror⁴ han är förbannad. Omwänder eder med edart arbete på Helgedagarne; I skolen gerna gå til Kyrkan att höra Guds Ord och förbarma eder öfwer den Fattiga, så skall Herren welsigna eder mat och drick. Omwänder eder och lägger bort all eder ondska; ty med edert högfärdiga arbete om Helgedagarne kommen I Jesu Christi Sår att blöda, som så mycken hån och spott utstått på korset för eder högfärd skull. I skolen icke sminka edra ansigten eller krusa edart hår till högfärd, dermed att bedrifwa allehanda ogudaktiga synder, eljest skall här blifwa sådan blodsutgjutelse att den icke så eländig på Jorden har warit, och skall komma så stor hungersnöd att den ena menniskan skall äta kött af den andra och dricka blod af den andra, samt äta barken af trån;⁵ I skolen äta eder egen lifsfrukt, edra Söner och Döttrar, som jag Gud eder gifwit hafwer. Omwänder eder till Herren, I affällige syndare, så skolen I finna Nåd, och om I hafwen så många synder, som sanden i hafwet, löf och gräs på jorden, och stjernorna på himmelen, så skola de warda eder tillgifne, den som tror; men den som intet will tro, han skall dö, och hans barn skola få en ond död och en eländig ändalyckt, om de uti otron framhärda. Men den som tror och låter detta bref läsa hwart han kommer, han är wälsignad. Den som detta bref hafwer uti sitt hus, honom skall hwarken eld eller watten göra någon skada.⁶ Detta bref hänger uti Börklöf Stad, det wet ingen hwaruppå det hänger. När man tager efter det, då hißor det sig upp; men när man will skrifwa det af, så nedlägger det sig sjelft och utbreder sina blad.⁷ Detta är skrifwit med förgyllda bokstäfwer: Jag Sjelf Jesus Christus hafwer detta med min egen hand skrifwit.

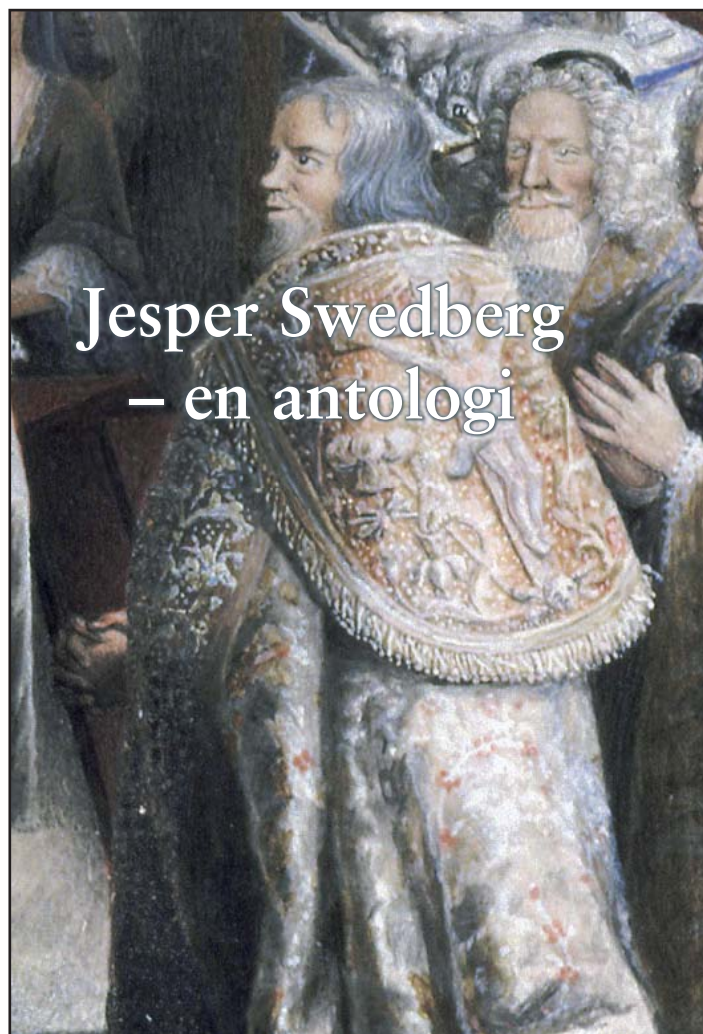
Mecklenburg

Noter

- 1826 års mißwäxt war blott en liten wink eller pröfning för ob – en reinran hwad Allmakten fordom gjort och framdeles förmår göra, till ett gemensamt folks warning, wäckelse och åsyftade timliga och ewiga förbättring.
- En gren, inympad i Jesum det sanna winträdet, är ett med Jesum och gör Jesu gerningar.
- Krig, Pest, under namn af Cholera=Morbus, Hungersnöd, hafwa hemsökt flera Europeiska Länder i deßa werldens sista tider och hota med en allmän öfvergång – mångens, om icke allas undergång. En omtalad, fruktanswärd Komet, som snart förwäntas, torde råga måttet af förödelsen!
- Att omwändelse från synden behöfs.
- I Jemtland och Norrland ätes nu Barkbröd.
- Hwad förmår icke tron af ett Senapskorns storlek?
- När man will mästra högsta wisheten, så skymmer hon sig undan; men när man enfaldigt tror, så warder hon funnen och klar.

Makus Hagberg

Ny bok om Jesper Swedberg

Skarabiskopen Jesper Swedberg (1653-1735) är utan tvekan en av Svenska kyrkans främsta, märkligaste och namnkunnigaste biskopar genom tiderna. Hans psalmer sjungs än idag. Swedbergs författarskap var omfattande och yvigt, allt från redogörelser kring en märklig uppenbarelse i Skara domkyrka till en beskrivning över den svenska kolonin Nya Sverige. Som biskop i Skara var han även biskop över denna koloni och hade ansvar för utlandsförsamlingarna i både Lissabon och London. Som språkforskare är han i en klass för sig. Hans stora arbete *Swensk Ordbok*, som var ett försök att samla och förklara hela det svenska språket, kom aldrig att ges ut under hans levnad. Ingen hade tidigare försökt sig på ett sådant mastodontarbete. Som språkman kämpade han för en stavning av det svenska språket efter egna principer. Många av hans idéer har senare blivit allmängods. Denna antologi vill bidra med nya aspekter på denne märkliga biskops liv. Hans *Levnadsbeskrivning* liksom hans *Ordbok* lyfts fram. Lika så behandlas hans teologi och psalmdiktning. Det ges även en beskrivning av den omfattande tryckeriverksamhet som Swedberg initierade i Skara från år 1707 liksom en presentation av hans i Skara tryckta skrifter.

Antologin omfattar 415 s och kostar 250 kr. Omslagsbilden föreställer Swedberg vid Ulrika Eleonoras kröning 1719. Han var den ende av de närvarande biskoparna som inte bar peruk. Varför? Om detta och mycket annat kan du läsa i boken.

NYA MEDLEMMAR

Ritwa Herjulfsson	Göteborg
Edit Andreasson	Göteborg
Jens Christian Berlin	Göteborg
Inger Bodin	Göteborg
Torsten Bååt	Ytterby
Anita Dellming	Göteborg
Nils Eilertsson	Vänernsborg
Folke Elbornsson	Vartofta
Uno Fransson	V. Frölunda
Cecilia Gunnarsson	Otterstad
Ulf-Erik Hagberg	Uppsala
Ulla Haglund	Väne Åsaka
Gunnar & Ullrika Helmersson	Vänernsborg
Gunnar Holmén	Göteborg
Barbro Holmryd	Bagarmossen
Inst för språk och folkminnen, Biblioteket	Uppsala
Göran Karlsson	Göteborg
Karin & Lennart Larsson	Skövde
Jenny Norman	Uppsala
Magda Olsson	Ellös
Christa Ottow	Skara
Oscar Porath	Lund
Carl Sjögren	Ulricehamn
Filip Stensman	Alingsås
Maria Ströman	Stora
Christer Svärd	Stockholm
Johan Söderberg	Skara
Leif Söderberg	Borås
THS, Biblioteket	Bromma
Kim Westberg	Stockholm
Lars Wiberg	Skara
Marianne Aggedal Wiberg	Skara
Lena Åkerlund	Stockholm
Rolf Åshagen	Mölltorp

Förteckning över de senaste publikationerna i Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie

27. *Skaramissalet*. Red. Christer Pahlmblad. 2006.
28. *Huvudbaner och anvapen inom Skara stift*. Inga von Corswant-Naumburg. 2006.
29. *Skövde soldathem 1917-2007*. Bengt Larsson. 2007.
30. *Gryningsljus*. Karl-Erik Tysk. 2007.
31. *S:ta Elin av Skövde*. Sven-Erik Pernler. 2007.
32. *Livets slut och sista vilan*. Margaretha Swedberg & Anita Carlsson. 2007.
33. *Kloster och klosterliv i det medeltida Skara stift*. Red. Johnny Hagberg. 2007.
34. *Ett fönster mot den himmelska kyrkan*. En vänskrift till Alf Härdelin. Red. Johnny Hagberg. 2007.
35. *Jesper Swedberg – en antologi*. Red. Johnny Hagberg. 2008.

Medlemsinformation

Årsavgiften är 50 kr. För ständigt medlemskap 500 kr.

Sällskapets PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Girokort bifogas till den som ej tidigare gjort årets inbetalning.

Alla ändringar vad gäller adress, titel, m. m. skall meddelas till kassaförvaltaren Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara.

Tel: 0511-137 46.

E-post: margareta_jansson@bredband.net

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Prästgården 531 94 Järpås.

Tel & Fax: 0510-910 16, 070-550 00 98

E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Järpås
Vice ordf. Lena Maria Olsson, Fristad
Skr. Lennart Nordquist, Borås
Kassaförvaltare Margareta Jansson, Skara
Nils Hjertén, Vänernsborg
Lisbeth Sjöberg, Rogberga
Markus Hagberg, Skara
Bengt P. Gustafsson, Skara
Bengt Fåglefelt, Vara

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara